

VALSTIETIJA KAPITALISTINIŲ ŠALIŲ AGROPROMONINIAME KOMPLEKSE

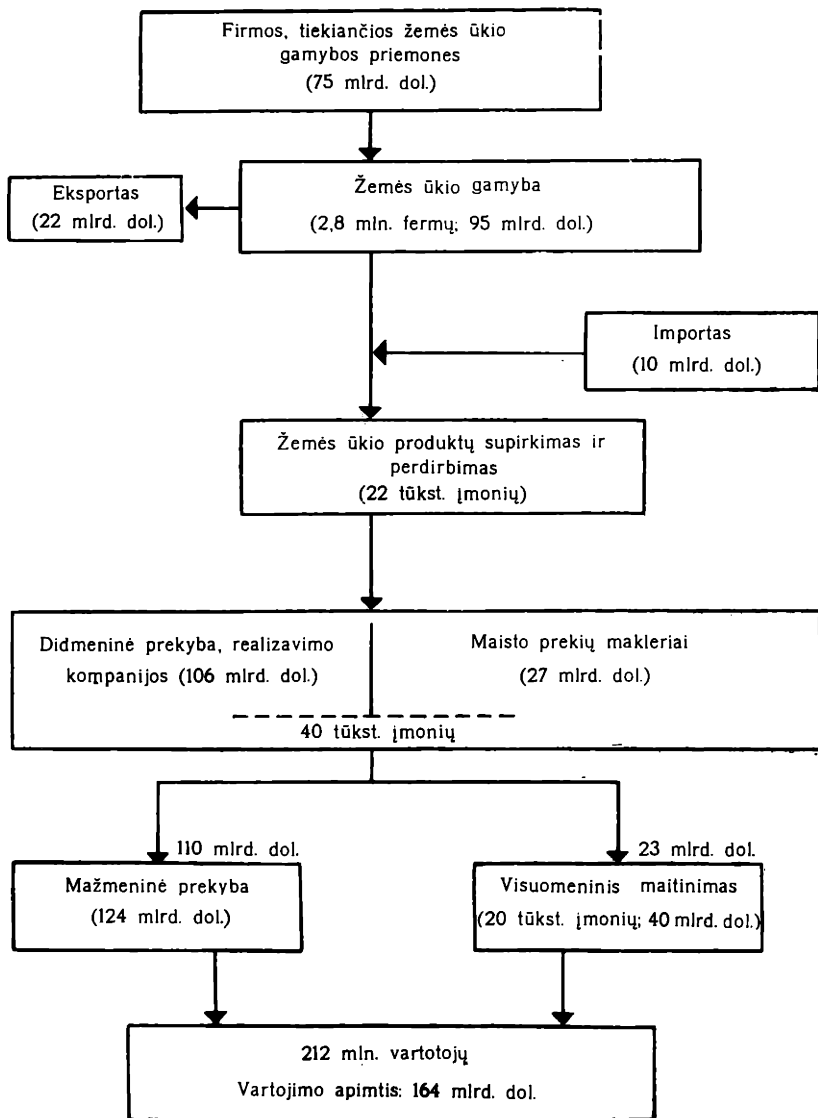
A. SAUSANAVICIUS

Pastaraisiais metais valstiečių padėties šiuolaikinio kapitalizmo sąlygomis klausimu buvo paskelbta keletas monografinių ir kitokių darbų*. Bet dėl sparčios kapitalistinių šalių ūkinės veiklos bei gamybinių santykių raidos ir toliau reikia nuolat skirti daug dėmesio šiai aktualiai problemai.

Šiuolaikiniai agrariniai santykiai funkcionuoja agropromoniniame komplekse (APK). APK, kaip svarbi grandis šiuolaikinio valstybinio monopolistinio kapitalizmo gamybinių santykių sistemos ir gamybinių jėgų raidos forma, žemės ūkio produktų gamybos, paskirstymo, mainų ir vartojimo sferoje vystosi kaip integruota kapitalistinių šalių liaudies ūkio dalis. Tarybinėje ekonominėje literatūroje jau nusistovėjo samprata APK struktūros, apimančios tris pagrindines sferas (I sfera — gamybos priemonių ir paslaugų žemės ūkiui gamyba, II — žemės ūkio, III — žemės ūkio produkcijos supirkimas, perdirbimas, transportavimas ir realizavimas).

* *Sausanavičius A.* Agrariniai santykiai ir valstietijos padėtis imperialistinėse šalyse. LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai // *Ekonomika*.— V., 1983.— T. 24; *Sausanavičius A.* Vakarų agrarinė politika // *Komunistas*.— 1986.— Nr. 8; *Sausanavičius A.* Juodas „žaliosios knygos“ šešėlis // *Laikas ir įvykiai*.— 1987.— Nr. 7; *Sausanavičius A.* Skolos vis didėja // *Laikas ir įvykiai*.— 1988.— Nr. 23; *Евдокимов А., Зайцев Н.* Агробизнес в экономике современного капитализма // *Экономические науки*.— 1988.— № 6; *Круглов В. В.* Мелкотоварное земледелие в условиях современного капитализма.— Л.: Изд-во ЛГУ, 1983; *Мартынов В. Д.* Актуальные проблемы развития аграрной экономики стран Западной Европы. Предисловие к кн.: *Кляйзборге Я.* и др. Сельское хозяйство ФРГ в системе государственно-монополистического капитализма.— М.: Прогресс, 1984; *Назаренко В. И., Евдокимов А. И.* Управление агробизнесом и его воспроизводственная структура в развитых капиталистических странах // *Закономерности функционирования агропромышленного комплекса* / Под ред. А. А. Никонова.— М., 1986; *Сausанавичюс А. И.* Агропромышленный комплекс: сущность, структура, специфика функционирования // В. И. Ленин, проблемы империализма и современность.— Л.: Изд-во ЛГУ, 1988; *Сausанавичюс А.* Государственно-монополистическое регулирование воспроизводственных условий в капиталистическом сельском хозяйстве; *Сausанавичюс А., Бурчас А.* Экономический кризис 80-х годов и аграрная политика в развитых капиталистических странах // НТР и противоречия капиталистического воспроизводства.— Вильнюс, 1987; *Сausанавичюс А. И.* Цена земли при капитализме // *Экономические науки*.— 1988.— № 8; *Сausанавичюс А. И.* Государственно-монополистическое регулирование сельскохозяйственного производства // *Экономические науки*.— 1987.— № 11; *Сausанавичюс А. И.* Буржуазная теория «семейного хозяйства» на службе государственно-монополистического капитала // *Экономические науки*.— 1985.— № 11; *Сausанавичюс А. И.* О разорении крестьянства // *Экономические науки*.— 1989.— № 3; *Сausанавичюс А. И.* Противоречия в сельском хозяйстве США // *Вестник Ленинградского университета. Серия «Экономика»*.— 1988.— Выпуск № 1; *Сausанавичюс А. И.* Капиталистическое сельскохозяйственное производство в условиях НТР // *Экономические науки*.— 1990.— № 1; *Сausанавичюс А. И.* Анализ аграрных отношений // *История политической экономики капитализма*.— Л.: Изд-во ЛГУ, 1990; *Сausанавичюс А. И., Демин А. А.* Экономика сельского хозяйства // *Экономика разных скоростей: капиталистические и развивающиеся страны*.— Л.: Изд-во ЛГУ, 1990; *Троценко И. Д.* Капитализм и аграрно-крестьянский вопрос.— М.: Политиздат, 1984.

JAV APK FUNKCINĖ STRUKTŪRA 1974 m.

APK branduolį sudaro monopolijos. Savo socialine-ekonomine prasme — APK yra organizacinė forma valstybinio monopolistinio kapitalo, veikiančio agrarinėje sferoje. Tai specifinis monopolijų, valstybės ir agrarinio kapitalo susivienijimas siekiant gauti didelį pelną.

Kapitalistinė valstybė tapo būtinu šiuolaikinių agrarinių santykių elementu. VFR profesorius M. Kionė 1986 m. Vokietijos žemės ūkio draugijos sesijoje kalbėjo, kad „be tam tikros valstybės įtakos žemės ūkiui negalima išsiversti“. Ji ne tik nuolat kišasi į žemės ūkio produktų gamybos ir realizavimo procesą įvairiomis administracinėmis priemonėmis, bet ir naudodama konkrečius ekonominius svetus. Tai valstybiniai kapitaliniai įdėjimai į žemės ūkio gamybą, importo ir eksporto politiką, struktūros gerinimo ir socialinė politiką, siekimas įveikti žemės ūkio produktų perprodukciją ir kt.

Pertvarkant kapitalistinių šalių ekonomikos struktūrą, vyksta tam tikri ir agropromoninio komplekso pokyčiai, o tai daro tam tikrą poveikį valstietijos egzistavimo sąlygoms. Visose kapitalistinėse šalyse mažėja lyginamasis svoris darbo žmonių, dirbančių APK žemės ūkio sferoje, ir atitinkamai didėja dirbančių ikizemūkinėje ir požemūkinėje sferose. Pavyzdžiui, JAV bendras dirbančių APK darbuotojų skaičius 1975—1984 m. padidėjo nuo 19,7 iki 21 mln. žmonių, o žemės ūkio sferoje sumažėjo nuo 2,8 iki 2,7 mln., pramoninėse APK sferose per tą patį laikotarpį padidėjo nuo 16,9 mln. iki 18,3 mln. (12, p. 11). Panaši situacija ir kitose kapitalistinėse šalyse. Struktūrinė JAV agropromoninio komplekso sudėtis pateikta 6 schemoje. Ji sudaryta remiantis JAV ekonomisto R. Tolboto duomenimis (33, p. 4).

Ikizemūkinė APK sfera: MTP, fermeriai ir monopolijos

Mažėjant fermerių ir valstiečių lyginamajam svoriui šalies APK dirbančių skaičiuje ir kartu mažėjant jų skaičiui absoliučiai ir santykinai visų šalies savaveiksmių gyventojų skaičiuje, kartu vis labiau mažėja reali galimybė jiems efektyviai siekti geresnių savo gyvenimo sąlygų. Didėjant gamybos ir kapitalo koncentracijai visose APK sferose ir ypač kylant monopolizacijos laipsniui pramoninėse APK sferose, atsiveria vis didesnės galimybės monopolijoms ir stambioms kapitalistinėms firmoms kontroliuoti žemės ūkio gamybos procesą. Atsiskiriant nuo žemės ūkio vis naujoms ir naujoms gamybos funkcijoms, susijusioms su materialinių sąlygų parengimu agrarinei gamybai arba su jau užaugintų kultūrų derliaus nuėmimu ir perdirbimu, valstiečiai ir fermeriai vis daugiau priklauso nuo kapitalistinių firmų ir monopolijų, tiekiančių techniką ir teikiančių gamybinę paslaugą žemės ūkio gamintojams.

Ikizemūkinėje sferoje dėl mokslo ir technikos pažangos kinta tiekiamų žemės ūkiui gamybos priemonių ir teikiamų paslaugų pobūdis. Jos tampa vis sudėtingesnės, kyla žemės ūkio įrengimų našumas, aukštos kvalifikacijos specialistai žemės ūkiui teikia specializuotas paslaugas konkrečioms gamybos rūšims. Valstiečiams ir fermeriams tenka spręsti vis sudėtingesnius uždavinius, siekiant išlaikyti bei pakelti laukų derlingumą, apsaugoti dirvą nuo erozijos, ieškoti naujų technologijų, pagrįstų minimaliu dirvos paviršiaus purenimu bei platesniu cheminių augalų apsaugos priemonių taikymu, žemės ūkio kultūroms auginti. Kartu tenka atsizvelgti į padidėjusius ekologinius reikalavimus gaminamos produkcijos kokybei. Ji turi patenkinti reiklesnių ir ekologiškai labiau apsišvietusių vartotojų reikalavimus. Biologijos ir agronomijos mokslo pažanga atskleidžia valstiečiams ir fermeriams naujas gamybos apimties didinimo perspektyvas, o lėtas bendras kapitalistinių šalių ekonominis augimas ir perprodukcijos krizės nulemia kai kurių žemės ūkio produktų paklausos sustingimą ir netgi mažėjimą, kartu pasunkėja jų realizavimas.

Ekonominės krizės ne tik pakerta finansinę fermerių būklę, bet ir suduoda smūgį pramonės šakoms, tiekiančioms žemės ūkui techniką, trąšas, koncentruotuosius pašarus.

Tarp teikiamų žemės ūkui gamybinių paslaugų vis didesni vaidmenį atlieka elektroninės skaičiavimo technikos naudojimas. Laiku pateikta informacija ir gamybos būklės analizė yra vienas iš sėkmingo ūkio tvarymo pagrindų. Šioje srityje pirmauja JAV. Pirmosios skaičiavimo mašinų programos, skirtos žemės ūkui, buvo parengtos gyvulininkystei ir finansams valdyti. Vėliau buvo parengtos programos augalininkystei. Jos apėmė agronomiją, zoologiją, pieno gamybą, fermų valdymą, pajamų apmokėtinumą, marketingą, integruotą kovą su ligomis ir kenkėjais. Pavyzdžiui, viena nauja programa leidžia greitai įvertinti metodus ir veiksmus, garantuojančius dirvos derlingojo sluoksnio nuostolių sumažinimą iki priimtino lygio.

Didžiausią įtaką žemės ūkio gamybos organizavimui turės kompiuteris. Personalinis arba mikrokompiuteris jau naudojamas daugelyje fermų. Jis leidžia sėkmingai spręsti valdymo problemas, turėti didelį kiekį informacijos, kontroliuoti daugelio mechanizmų (siurblių, durų, užrašymo prietaisų, reikalingo pastatų temperatūros režimo palaikymą ir pan.) darbą ir atlikti daugelį kitų darbų, paprastai atimančių daug fermerių laiko. 1980 m. tik 0,97% JAV fermerių turėjo personalinius kompiuterius, o 1983 m. — jau 6,5%. 1981 m. JAV buvo parduota 570 tūkst. personalinių kompiuterių (17, p. 321, 322). Kuriamas tinklas elektroninių skaičiavimo stočių, kurių programos fermeriai, sumokėję tam tikrą mokesį, gali iššaukti į savo displejus ekraną mikroprocesoriumi ir telefono ryšiu.

Vakarų Europos šalyse elektroninė skaičiavimo technika žemės ūkio gamyboje taikoma lėtesniu tempu. Bet kai kuriose iš jų, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, fermerių, naudojančių ESM, lyginamasis svoris netgi didesnis negu JAV. Čia 18 tūkst., arba 15%, fermerių naudojami kompiuteriais, 11 tūkst. turi personalinius kompiuterius, 8,5 tūkst. prijungti prie elektroninio skaičiavimo centro. VFR žemės ūkyje 1987 m. buvo naudojama 3—4 tūkst. personalinių kompiuterių (22, p. 69; 24, p. 193).

Kaip matome, mokslo ir technikos pažanga žemės ūkio gamyboje duoda apčiuopiamą naudą kol kas tik nedidelei daliai fermerių. Šiuolaikine skaičiavimo technika daugelis žemdirbių negali naudotis trūkstant lėšų jai įsigyti bei reikiamų žinių.

Žemės ūkio produktų gamintojai išvystyose kapitalistinėse šalyse vis daugiau naudoja medžiagų, kurias tiekia chemijos pramonės monopolijos. Ekonomistų skaičiavimu, šiuo metu Prancūzijoje, kuri užima trečią vietą pasaulyje po JAV ir Japonijos, valstiečiai naudoja 350 įvairių chemikalų. VFR nuo 1949 iki 1985 m. oficialiai leidžiamų naudoti cheminių augalų apsaugos priemonių padidėjo nuo 589 iki 1736 (8, p. 322; 31, p. 74).

Sėklų ruošimas sėjai, kova su augalų ligomis ir kenkėjais, tinkamas chemikalų parinkimas, jų saugojimas ir deramas panaudojimas nuolat verčia valstietį spręsti sudėtingus technologinius uždavinius, didina jo psichinę apkrovą. Kartu didėjantis mokslo ir technikos informacijos srautas, kurį nuolat turi įsisavinti valstietis, stato jį į nepalankią padėtį monopolijų ir firmų, prekiaujančių mokslinio bei techninio pobūdžio paslaugomis ir medžiagomis, atžvilgiu.

Intensyviai ūkininkaujantys valstiečiai susiduria su gamtos užterštumo problemomis, kurių prieš keletą dešimtmečių nebuvo. Gausus cheminių trąšų naudojimas didina nitratų koncentraciją gruntuose vandenyje, kaupia nuodingąsias medžiagas dirvoje, didina jų liekanas maisto produktuose. Ypač jaučiami masinio gyvulių penėjimo pramoniniu būdu neigiami padariniai.

Kapitalistinių šalių vyriausybės priverstos taikyti tam tikrus apribojimus, kad būtų protingai naudojamos agrocheminės priemonės ir taiko-

mi intensyvaus ūkininkavimo metodai. Valstiečiams ir fermeriams, kurie siekia kelti darbo našumą ir rentabiliai ūkininkauti, tai didina riziką pažeisti galiojančius gamtos apsaugos įstatymus.

Tiek perėjimas prie intensyvios žemdirbystės, pagrįstos plačiu cheminių gamybos priemonių taikymu, tiek ir judėjimas priešinga kryptimi, kai jų naudojimas mažinamas, neišvengiamai didina valstietijos diferenciaciją, keičia jos grupių konkurencinį pajėgumą ir rentabilumą. Didėjantis vartotojų organizacijų aktyvumas verčia dalį valstiečių pradėti taikyti alternatyvinius žemės dirbimo metodus, t. y. iš dalies arba visiškai atsisakyti naudoti chemines trąšas ir augalų apsaugos priemones.

Monopolijos skuba pasipelnyti naudodamosi nauja, perspektyvia biologijos mokslo kryptimi. Devintajame dešimtmetyje visose kapitalistinėse šalyse viena po kitos kuriamos biotechnologijos firmos. 1980 m. JAV jų buvo vos 5, o 1984 m.— jau 200. Šiai naujai mokslo krypciai reikia daug finansinių lėšų. 50 svarbiausių JAV genų inžinerijos firmų bendra kapitalinių įdėjimų suma daugiau kaip 1 mlrd. dol. Specialistų nuomone, sukurti gyvybingą biotechnologijos firmą reikia nuo 10 iki 12 mln. dol. JAV žemės ūkio ministerijos ekonomistai mano, kad fermeriai ir jų kooperatyvai bus nepajėgūs išleisti tokias sumas. Jiems teks tenkintis genų inžinerijos firmų pirkėjų vaidmeniu, įsigyjant tiekiamas į rinką sėklas, skiepijimo medžiagas, pašarų priedus ir daugelį kitų pagalbinių prekių ir paslaugų (16, p. 6).

Devintojo dešimtmečio pradžioje įvyko kai kurie kapitalistinių šalių techninio žemės ūkio aprūpinimo poslinkiai. Ekonominė krizė pagreitino žemės ūkio technikos skaičiaus mažėjimo tempą. Vienos iš stambiausių JAV traktorių gamybos monopolijų „Mesi-Ferguson“ prezidentas V. Rajsas pareiškė, kad kapitalistinių Vakarų pramonė kasmet gali gaminti 1,1 mln. traktorių ir 120 tūkst. kombainų, bet reali paklausa tik 600 tūkst. traktorių ir 60 tūkst. kombainų. Žemės ūkio technikos realizavimo apimtis JAV 1984 m. sudarė vos 45% 1979 m. lygio. Kapitalistinėse Vakarų Europos šalyse 1975 m. buvo parduota 342 tūkst. traktorių, o 1983 m.— tik 267 tūkst., arba 22% mažiau (1, p. 32). Krizės išgašdinti valstiečiai ir fermeriai vis atsargiau perka naują techniką. Daugelis iš jų verčiasi jau padėvėtomis mašinomis. Kai kuriose šalyse naudotos technikos parduodama netgi daugiau negu naujos. Pavyzdžiui, VFR 1986 m. parduota 22 tūkst. naujų traktorių ir 40,5 tūkst. naudotų, o 1987 m.— atitinkamai 20 tūkst. ir 38,2 tūkst. (29, p. 141).

Didėjanti pirktinių gamybos priemonių dalis žemės ūkio produkcijos kaštuose, esant kitoms nepalankioms ekonominėms sąlygoms, didina valstiečių ir fermerių įsiskolinimą bankiniam kapitalui. Didelės žemės ūkiui tiekiamų gamybos priemonių kainos ir didelės palūkanos yra svarbiausi žemdirbių išnaudojimo svertai ikižemūkinėje APK sferoje. VFR 1970 m. vienam žemės ūkio naudmenų hektarui teko 2,05 tūkst. markių skolinutų lėšų, o 1987 m.— jau 4,08 tūkst. Danijoje 1978—1982 m. gryniosios pajamos, vidutiniškai tenkančios vienam ūkiui, siekė 9,6—15,5 tūkst. kronų, o išmokamų palūkanų suma — 4,3—8,3 tūkst. kronų (kai kuriais metais — nuo 40 iki 70% grynųjų pajamų) (26, p. 17). Neturėdami pakankamai pajamų ir esant dideliems gamybos kaštams, daugelis valstiečių nepajėgia vykdyti ne tik išplėstinės, bet ir paprastosios reprodukcijos. Be rinkos stichijos, monopolijų priespaudos, svarbus vaidmuo čia tenka ir valstybės biudžetinei bei kredito politikai, kuriai valstiečiai ir fermeriai praktiškai negali daryti įtakos.

Žemės ūkio sfera: koncentracijos padidėjimas, nedarbo augimas

Žemės ūkis, kaip svarbiausia agropromoninio komplekso dalis, XX a. antroje pusėje vystėsi gana sparčiai. Kapitalistinių šalių žemės ūkiui,

įveikiančiam šimtmečius trukusį atsilikimą, buvo būdingas kur kas spartesnis raidos tempas palyginti su kitomis ekonomikos šakomis. Spartų darbo našumo kilimą skatino irigacijos paplitimas, biochemijos, selekcijos, biotechnologijos, genų inžinerijos, elektroninių skaičiavimo mašinių vystymasis ir jų technologinis naudojimas. JAV žemės ūkyje 1985 m., palyginti su 1940 m., per vieną žmogaus darbo valandą buvo gaminama 11,5 karto daugiau produkcijos. VFR 1965—1966 m. viename žemės ūkio darbuotojui teko 7,9 tūkst. markių vertės pagamintos produkcijos, o 1985—1986 m.—30,8 tūkst. markių, arba beveik keturis kartus daugiau (21, p. 40).

JAV žemės ūkyje nuo 1945—1949 m. iki 1981—1985 m. kukurūzų derlingumas pakilo 3 kartus, sorgo — 3,4 karto, kviečių — 2,2, sojos pupų — 1,5, medvilnės — 2,1 karto (7, p. 395). Gerokai padidėjo žemės ūkio kultūrų derlingumas Vakarų Europos šalyse. Dvylikoje Bendrosios rinkos šalių minkštųjų kviečių veislių derlingumas 1986 m. sudarė 50,2 cnt iš ha, kukurūzų — 64,2 cnt, cukrinių runkelių — 504,1 cnt. Vidutinis pieno primilžis iš vienos karvės devyniose Bendrijos šalyse (be Graikijos, Ispanijos ir Portugalijos) 1979—1986 m. padidėjo nuo 4040 iki 4505 kg (32, p. 390, 407).

Sie įspūdingi išvystytu kapitalistiniu šalių žemdirbių gamybiniai rodikliai pasiekti su valstybės pagalba. Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymosi organizacijos (OECD) agrarinio sektoriaus atlikto tyrimo duomenimis, vidutinės metinės išlaidos žemės ūkio ir maisto produktų programoms finansuoti 1979—1981 m. Bendrosios rinkos šalyse sudarė 56,5 mlrd. ekiu (1988 m. birželio mėn. 1 ekiu buvo lygus 1,18 JAV dolerio), JAV — 26,2 mlrd., Japonijoje — 23,8 mlrd., Kanadoje — 2,5 mlrd., Austrijoje — 0,6 mlrd. ir Naujojoje Zelandijoje — 0,2 mlrd. ekiu (24, p. 115).

Finansinė valstybės parama fermeriams ir mokslo bei technikos pažanga savo ruožtu skatina koncentracijos procesus žemės ūkyje. Gamybos ir kapitalo koncentracijos procesas išvystytų kapitalistinių šalių žemdirbystėje — tai ne tik bendro žemės ūkio gamintojų skaičiaus mažėjimas ir gamybos persibazavimas į stambesnius ūkinius vienetus, bet ir tendencija pereiti prie stambaus gamybos masto, pagrįsto pramoniniais gamybos metodais, pirmiausia gyvulininkystėje. Šis reiškinys ryškus JAV, bet pastaraisiais metais gana reljefiškai pastebimas ir daugelyje Vakarų Europos šalių.

Bendras JAV fermų skaičius 1975—1987 m. sumažėjo nuo 2,521 tūkst. iki 2,173 tūkst. Vien 1978—1988 m. fermerių lyginamasis svoris šalies savaveiksmių gyventojų skaičiuje sumažėjo nuo 2,9 iki 2,2%. 1975—1986 m. vidutinis fermos dydis padidėjo nuo 420 iki 461 akro (186,5 ha) (7, p. 370, 382; 15, p. 12). Iki septintojo dešimtmečio vidurio JAV stambūs raguočiai ir avys daugiausia buvo auginamos šeimyniniuose ūkiuose, o dabar šių gyvulių pagrindinė masė penima stambiose komercinėse penėjimo aikštelėse.

JAV paukštininkystėje viešpatauja keletas dešimčių stambiausių paukštininkystės korporacijų. 1984 m. 63 kiaušinių gamybos korporacijose buvo 52,2% visu šalies komercinių vištų dedeklių. 1960—1983 m. 20 stambiausių broilerių penėjimo firmų broilerių gamybos lyginamąjį svorį padidino nuo 32 iki 73% (26, p. 22). Pramoniniai gamybos metodai vis plačiau plinta ir JAV kiaulininkystėje. Šioje šakoje, kaip ir paukštininkystėje, per pastaruosius du dešimtmečius kiaulienos gamyba koncentruojama stambiausiose kiaulininkystės korporacijose. Jos stengiasi panaudoti ekonominius stambios gamybos pranašumus. Pavyzdžiui, kiaulininkystėje kapitalo sąnaudos gamybinių pajėgumų (mašinių, įrengimų ir kt.) funkcionavimui palaikyti, skaičiuojant pagamintos produkcijos vienetui, mažėja didėjant vienu metu penimų kiaulių skaičiui. 1986 m. 100 svarų pagamintos kiaulienos fermose, kai vienu metu penima 140

kiaulių, šios sąnaudos sudarė 1,68 dol., kai penima 3000—1,53 dol. kai penima 10 000—1,39 dol. (13, p. 116, 120, 121).

Dėl kapitalistinės konkurencijos nuolat didėja lyginamasis svoris kiaulienos, gaminamos stambių žemės ūkio korporacijų. Ir ši žemės ūkio šaka pamažu persibazuoja iš smulkių ir vidutinių fermų į stambius gamybinius pramoninio tipo kompleksus. 1984 m. iš 2,14 mln. JAV fermų 2,6 tūkst. priklausė grupei, kurioje kiekvieno ūkio metinė apyvarta buvo 500 mln. dol. Tai didėjantis ir nuolat stiprėjantis JAV žemės ūkio sektorius. Kitą sektorių sudaro vadinamosios „šeimninės fermos“, kurių savininkai dirba tik žemės ūkyje, ir 1,48 mln. smulkiųjų fermų, kurių kiekvienos metinė apyvarta sudaro 50 tūkst. dol. per metus. Šių smulkiųjų fermų savininkai paprastai turi dar ir kitą, nežemės ūkio užsiėmimą.

Stiprėjant konkurencijai, JAV žemės ūkyje ryškiai pastebima dviejų pagrindinių polių formavimosi tendencija — nedaugelio stambių didelės gamybos koncentracijos komercinių fermų ir daugybės smulkių pagalbinio tipo ūkių, negarantuojančių jų savininkams visiško užimtumo ir pakankamų pajamų vien žemės ūkyje.

Vakarų Europos šalių valstiečiai taip pat vis labiau jaučia stambių kapitalistinių žemės ūkio įmonių konkurenciją, ypač gyvulininkystėje. Kapitalistinių agrarinių fabričių ekspansija pakerta valstiečių pozicijas, visų pirma broilerių ir kiaušinių gamyboje. Daugelyje Bendrosios rinkos šalių vištos dedeklės daugiausia laikomos ūkiuose, turinčiuose šių paukščių daugiau kaip 10 tūkst. Didžiojoje Britanijoje tokiuose ūkiuose laikoma 77% vištų dedeklių, Olandijoje — 73,1%, kitose EEB šalyse (išskyrus Liuksemburgą) — daugiau kaip pusė. Panaši padėtis ir broilerių gamyboje. 1979—1980 m. paukščių fabriku, vienu metu laikančių po 50 tūkst. ir daugiau broilerių, buvo sutelkta Didžiojoje Britanijoje 72,9% bendro jų skaičiaus, VFR — 55%, Danijoje — 52%, Airijoje — 43%, Olandijoje — 24%, Belgijoje — 15,6% (3, p. 9). Vadinasi, kaip rodo statistika, paukščių fabriškai daugelyje šalių beveik visiškai išstūmė valstiečių ūkius iš broilerių rinkos.

Palyginti dideliu tempu vyksta koncentracijos procesas kiauliniukystėje. 1973—1983 m. maždaug 36% EEB šalių kiaulienos gamintojų pasitraukė iš gamybos, iš jų VFR — 60%, Prancūzijoje — 61%. Kartu su tuo didėjo skaičius ūkių, turinčių 400 ir daugiau bei 1000 ir daugiau kiaulių. 1973 m. Bendrosios rinkos šalyse buvo labai nedaug ūkių, turinčių 1000 ir daugiau kiaulių. 1983 m. EEB šalių tokiuose ūkiuose buvo sutelktas ketvirtadalis kiaulių.

Norėdamos apsiginti nuo agrarinių fabričių ekspansijos, kapitalistinių šalių valstiečių organizacijos siūlo vyriausybėms priimti įstatymus, kurie nustatytų aukštutinę ribą, skiriančią valstietišką gyvulininkystės gamybą nuo stambios pramoninio tipo agrarinės gamybos. Kai kuriose šalyse tokie siūlymai jau įgyvendinti, kitose vyksta diskusijos ir atakli politinė kova. Austrijoje 1984 m. kovo 27 d. šiuo klausimu priimtu įstatymu nustatytas maksimalus įvairių gyvulių ir paukščių skaičius, kuriam esant išlieka valstietiškas gamybos pobūdis. Viršydami nustatytas „lubas“, žemdirbiai netenka mokesčių ir kitų lengvatų, numatytų valstiečių ūkiams. VFR nuo 1985 m. pramoninio pobūdžio fermos, laikančios daugiau kaip 330 sąlyginii vienetų gyvulių, neteko kai kurių mokesčių lengvatų, kuriomis naudojosi valstiečių šeimyniniai ūkiai (5, p. 95).

Stambūs žemės ūkio gamintojai įvairiausiomis priemonėmis visai priešinosi, kad tik nebūtų kuriami įstatymai, efektyviai stabdantys tolesnį gyvulių koncentracijos didėjimą stambiuose ūkiuose. Kai kurių Bendrosios rinkos šalių vyriausybės neskuba spręsti šio klausimo, kol nėra atitinkamo susitarimo Bendrijos mastu.

Kapitalistinių šalių ekonomistai agrarinkai numato, kad žemės ūkio struktūra kis ir ateityje, nors ir lėtai vystysis ekonomika. Jie prognozuoja tolesnį ūkių skaičiaus mažėjimą. Prancūzijoje, pavyzdžiui, kaip

rodo prognozę, ūkių savininkų skaičius sumažės nuo 1262 tūkst. (1980 m.) iki 928,1 tūkst. (1990 m.). Kartu ūkių likvidavimo tempas pagreitės nuo 2,3% (1970—1980 m.) iki 3% (1980—1990 m.). Vietoj 100 pasitraukusių iš gamybos dėl senovo amžiaus ūkių savininkų pradės ūkininkauti 42 jų įpėdiniai (2, p. 6).

Gyseno (VFR) universiteto mokslinių bendradarbių E. Haršės ir D. Šlico duomenimis, Vakarų Vokietijoje vietoj buvusių maždaug 700 tūkst. ūkių (1984 m.) liks tik 400 tūkst. (2000 m.). Ūkiai daugiausia bus likviduojami keičiantis kartoms (20, p. 18).

APK žemės ūkio sferą nuolat veikia bendroji ekonominė kapitalistinių šalių konjunkтура, padėtis darbo jėgos rinkoje. Viena iš prielaidų gerinti agrarinę struktūrą Vakarų Europos šalyse buvo spartus liaudies ūkio vystymas iki aštuntojo dešimtmečio vidurio. Išstumiami valstiečiai turėjo galimybę palyginti lengvai gauti darbo už žemės ūkio ribų. Bet nuo aštuntojo dešimtmečio antrosios pusės ir devintojo dešimtmečio pradžioje labai sulėtėjo ekonominio augimo tempas, daugelyje Vakarų Europos šalių ir JAV prasidėjo ilga ekonominė krizė. 1988 m. rugpjūčio mėn. EEB šalyse buvo užregistruota 15,6 mln. (JAV 1987 m.—7,4 mln.) višišių bedarbių, o tai beveik pusantro karto viršijo valstietijos skaičių. Didelis nedarbas nulėmė tai, kad, kaip nurodė VFR ekonomistas V. Urfas, „profesijos pakeitimo valstiečiams procesas buvo paraližuotas“ (34, p. 8).

Nusigyvenančių valstiečių sunkumai gauti darbo pramonėje, statyboje ar paslaugų sferoje ar didina agrarinį gyventojų perteklių, paslėpta nedarbą kapitalistiniame žemės ūkyje. Buvusio VFR žemės ūkio ministerijos sekretoriaus, dabar EEB komisijos konsultanto N. Roro duomenimis, devintojo dešimtmečio pradžioje EEB šalių žemės ūkyje iš 6,8 mln. valstiečių 1,8 mln. buvo daliniai bedarbiai. Nedarbas palietė ir samdomuosius žemės ūkio darbininkus. Siekdama likviduoti disproporcijas žemės ūkyje su struktūrinės politikos pagalba, t. y. išstumiant dalį valstiečių iš gamybos, valstybė kartu padeda atsirasti kitoms disproporcijoms liaudies ūkyje, taip pat didina nedarbo problemą.

Požemūkinė APK sfera: perprodukcijos krizė, produkcijos realizavimo sunkumai

Trečioji, arba požemūkinė, APK sfera apima žemės ūkio produktų supirkimą, transportavimą, saugojimą ir realizavimą. Šias funkcijas atlieka maisto pramonės ir prekybos monopolijos bei kapitalistinės firmos. Kaip minėta, tiek pirmoji, tiek ir trečioji APK sfera yra labiausiai monopolizuotos šio valstybinio monopolistinio komplekso dalys. Valstiečių ir fermerių, kaip menkiausiai organizuotos žemės ūkio produktų gamintojų dalies, pozicijos maisto pramonės ir prekybos monopolijų atžvilgiu yra silpnos.

Devintojo dešimtmečio pradžios ekonominė krizė turėjo įtakos žemės ūkio produktų gamybai ir realizavimui, o dėl to pablogėjo žemdirbių gyvenimo lygis. Dėl krizės mažas pajamas gaunantys gyventojų sluoksniai neretai pradėjo vartoti pigesnius produktus. Sakysime, Austrijoje 1983 m. pastebėta tendencija, kai po daugelio metų bulvių vėl pradėta vartoti daugiau, o mėsos suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui, palyginti su 1982 m., sumažėjo 2 kg. Labai menkas vartojimo augimas buvo Bendrosios rinkos šalyse, kur 1978—1982 m. jis vidutiniškai kasmet padidėdavo vos 0,6% (18, p. 3).

Dėl lėto paklausos didėjimo, esant kelis kartus greitesniam gamybos augimui, susidarė sunkiai realizuojamų žemės ūkio produktų perviršis. Dešimtyje Bendrosios rinkos šalių 1985—1986 ūkiniais metais apsirūpinimo laipsnis grūdais sudarė 119%, iš jų kviečiais — 123%, miežiais — 128%, cukrumi — 136%, vynu — 115%, sviestu — 126%, nugriebto pieno

milteliais — 117% (21, p. 100, 101). Daugiausia rūpesčių Bendrijos valstybiniam agrarinių rinkų reguliavimo organams pastaraisiais metais sudarė pieno produktų gamybos didėjimas EEB šalyse. Bendrosios rinkos išlaidos pieno gamybos reguliavimui svyruoja nuo 15 iki 21% pagamin-tos produkcijos vertės. 1981 m. jos sudarė 3,3 mlrd., o 1987 m.— 6,1 mlrd. ekiu (21, p. 115). Pieno rinkos reguliavimo kaštai sudaro didžiausią EEB agrarinio fondo garantijų skyriaus išlaidų straipsnį. 1986 m. šios išlaidos sudarė 31,2% (daugiau kaip 21 mlrd. ekiu) bendros EEB agrarinio fon-do garantijų skyriaus išlaidų sumos. Bendrijos agrariniame fonde pra-dėjo sistemingai trūkti lėšų žemės ūkio rinkoms reguliuoti. Dėl to šiame ekonominiame bloke per pastaruosius penkiolika metų ne kartą buvo or-ganizuojamos dalies pieninių karvių likvidavimo „akcijos“. Nuo 1977 m. Bendrosios rinkos šalyse iš piena gaminančių valstiečių pajamų atskai-toma „bendros atsakomybės duoklė“. Taip surinktos lėšos naudojamos priemonėms kovai su pieno perprodukcija finansuoti. Šios „duoklės“ dy-dis ne kartą buvo keičiamas. Šiuo metu pieno gamintojai, tiekiantys pie-ną normaliomis sąlygomis, moka 2% gaunamų pajamų. 1987 m. šių įmo-ky pavidalu EEB buvo surinkta iš valstiečių 564 mln. ekiu.

Minėtos „duoklės“ taikymas bei kitos priemonės dar neleido įveikti pieno perprodukcijos krizės. 1984—1985 ūkiniais metais EEB ministru tarybos nutarimu pradėta riboti pieno gamybą. 1984—1985 m., palyginti su 1983—1984 m., pieno gamybą buvo nutarta sumažinti 5,1%, 1985—1986 m.— 6%, 1986—1987 m.— 2% ir 1987—1988 m.— 1%.

Gamybos kvotų taikymas iš esmės išsprendė pieno perprodukcijos problemą. 1986 m. birželio mėn. EEB saugyklose neparduoto sviesto „kal-nas“ sudarė 1,3 mln. t, pieno miltelių — 900 tūkst. t, o 1988 m. gruodžio mėn. šių produktų atsargos sumažėjo atitinkamai iki 120 tūkst. ir 11 tūkst. t. Be kitų priemonių (sviesto kaip gyvulių pašaro priedo naudojimas ir pan.), EEB ministrų taryba nutarė suorganizuoti vadinamąją pieno pensijų akciją. Valstiečiams, nutraukusiems pieno gamybą, nutarta 7 me-tus mokėti pensiją, skaičiuojant po 4 ekiu kasmet už kiekvieną 100 kg nepagaminto pieno. EEB šalys šią sumą gali padidinti savomis lėšomis (27, p. 391).

JAV taip pat plačiai naudojamas valstybinis žemės ūkio produktų ga-mybos ir realizavimo reguliavimas. 1984 m. pieno gamyba sumažinta 3% du kartus sumažinus po 0,5 dol. garantuotą pieno kainą, kuri 1983 m. sudarė 11,6 dol. už 100 svarų (50,8 kg) pieno. Kartu nuo 1984 m. sau-sio mėn. galioja pieno gamybos apribojimo programos. Nors ir taiko-mos šios priemonės, pieno gamyba JAV 1986 m. pasiekė rekordinę (65,7 mln. t) apimtį. Tik 1987 m. ji šiek tiek sumažėjo (iki 64,7 mln. t).

Supirkimo kainų sumažinimas, atskaitymai iš pieno realizavimo kai-nų siekiant fermeriams užkrauti išlaidas, susijusias su šių produktų per-viršio susidarymu, labai pablogino pieno fermų savininkų padėtį JAV. 1985 m. balandžio mėnesį 60% Tenesio valstijos fermerių pareiškė, kad atsisakys gamybos per penkerius metus, jeigu išliks dabartinės nepa-lankios sąlygos (28, p. 707).

Daug rūpesčių žemdirbiams kelia abiejose Atlanto pusėse padidėję grūdų realizavimo sunkumai. Tiek JAV, tiek Bendrosios rinkos šalyse vyraujančia valstybinio monopolistinio agrarinės gamybos reguliavimo tendencija tapo žemės ūkio produktų garantuotų kainų įšaldymas arba jų mažinimas. Tuo siekiama šių gaminių kainas priartinti prie pasauli-nės rinkos kainos ir sumažinti valstybės išlaidas žemės ūkio produktų eksportui subsidijuoti. Laikraštis „Daily World“ pateikia fermerės O. Ret-lif iš Oklahomos valstijos pasisakymą. Ji pranešė, kad fermeriai už savo produktus gauna maždaug tiek pat kaip ir penktojo dešimtmečio pa-baigoje. „Aš gaunu už kviečių bušelį (27,2 kg.— A. S.) tuos pačius 3 dolerius kaip ir 1947 m.“,— pareiškė ji, kartu pridurdama, kad ga-

mybos kaštai per tris su puse dešimtmečio padidėjo keletą kartų (11, p. 4).

Bendrosios rinkos žemės ūkio reguliavimo organai taip pat tikisi apriboti gamybos augimą mažindami žemės ūkio produktų kainas. Tačiau realus kainų mažinimas 3% nuo 1975—1976 m. nesumažino gamybos. Netgi tie valstiečiai, kurie norėtų atsisakyti žemės ūkio, esant aukštam nedarbo lygiui, negali taip pasielgti. Kiek galėdami jie ir toliau didina žemės ūkio produktų gamybą. EEB komisija savo ruožtu tęsia supirkimo kainų mažinimo politiką. Nuo 1985 m. rugpiūčio 1 d. ji darbo tvarka sumažino grūdų kainas 1,8%. 1986 m. balandžio mėn. EEB pradėta taikyti „bendros atsakomybės duoklė“ grūdų gamintojams. 1988—1989 ūkiniais metais šios duoklės dydis nustatytas 5,38 ekiu už toną grūdų (10, p. 56). Panašiai kaip ir pieno gamintojai, dabar ir grūdų augintojai savo įnašais turės prisidėti prie kovos su grūdų perprodukcija.

Bendrosios rinkos šalyse plačiai diskutuojama, kas darvтина žemės ūkio produktų perprodukcijos krizei įveikti. Valstiečiams siūloma ieškoti rinkos „nišų“ ir auginti įvairias technines kultūras, vaistinguosius ir priemoninius augalus ir pan. Plačiai propaguojama etanolio — iš žemės ūkio žaliavų gaunamo alkoholio gamyba. Jis daugelyje šalių jau naudojamas kaip automobilių kuras.

Siūloma užkonservuoti JAV pavyzdžiu dali dirbamos žemės ploto. VFR žemės ūkio ministerijos skaičiavimu, Bendrosios rinkos šalyse per penkerius metus pamažu būtų galima iš sėjomainos išimti 7 mln. ha. Tai leistu sumažinti gamybinį žemės ūkio pajėgumą maždaug 10 mln. t grūdų, 0,5 mln. t jautienos ir veršienos bei 6,6 mln. t pieno. Tokios programos finansavimo kaštai sudarytų apie 1300 markių vienam hektarui (23, p. 200). VFR vyriausybė jau ėmėsi praktinių priemonių tokią programą įgyvendinti. Pirmasis žingsnis šia kryptimi buvo 100 mln. markių paskyrimas 1987 m. agrariniam biudžete žemės konservavimo tikslams. Vadinamasis didysis bandymas „Žalioji dirvonas“ atliekamas žemutinės Saksonijos žemėje (19. o. 1847). Nors milijonai žmonių pasaulyje, visų pirma besivystančiose šalyse, kenčia bada, išvystytose kapitalistinėse šalyse atkakliai ieškoma vis naujų priemonių daliai valstietijos iš žemės ūkio išstumti ir gamybos apimčiai sumažinti.

Valstiečių dalyvavimas žemės ūkio kooperatyvuose ir akcinėse bendrovėse, perdirbančiose agrarinius produktus, šiek tiek apgina juos nuo maisto pramonės monopolijų ir kapitalistinių firmų savivalės. Bet tai iš pagrindų nepakeičia ju, kaip silbnesniu rinkos partnerių, statuso. Tai liudija plačiai spaudoje nuskambėjęs skandalas dėl VFR cukraus fabriko „Union-Cuker-Ziudhanover G. m. b. H.“ sistemingo cukrinių runkelių augintojų apgaudinėjimo. Valstiečiai G. Dobekui pasisekė demaskuoti praktiką, kai Nordheime esantis fabrikas sistemingai žymėdavo mažesnę cukrinių runkelių svorį, pristatomą apylinkės valstiečių (35, p. 14).

Kapitalistinių šalių APK trečiojoje sferoje susidariusi padėtis rodo monopolistinio kapitalo daromą tolesnę spaudimą valstiečiams ir fermeriams.

Būtina pažymėti, kad valstybinės subsidijos, skirtos žemės ūkiui finansuoti, toli gražu ne visada patenka į žemės ūkio produktu tiesioginių gamintojų (valstiečių ir fermerių) rankas. Viename iš EEB Atsiskaitymų rūmų pranešimų nurodoma, kad 70% piniginių lėšų iš Bendrosios rinkos agrarinio fondo garantijų skyrta tenka įmonėms, esančioms APK ikizemūkinėje ir požemūkinėje sferose, t. y. jas gauna ne tos socialinės grupės, kurioms lėšos buvo skirtos — ne valstiečiai ir ne vartotojai. Pranešime pateikiamas pavyzdys apie rapsų subsidijavimą siekiant skatinti jų naudojimą koncentruotuose pašaruose. EEB komisija 1983 m. spalio pradžioje savo biudžete skyrė šias lėšas žemės ūkiui, bet jas gauna aliejaus ir kombinuotųjų pašarų fabriko savininkai (36, p. 12).

Zemės ūkio gamybos priemonės brangsta sparčiau negu didėja agrarinių produktų supirkimo kainos arba šios smunka spartesniu tempu. Pavyzdžiui, VFR žemės ūkio gamybos priemonių kainos indeksas (1980 = 100) nuo 1981 m. iki 1988 m. birželio mėn. nukrito nuo 109,8 iki 104,6, o žemės ūkio produktų pardavimo kainų indeksas — nuo 106,2 (1981 m.) iki 92,8 (1988 m. birželio mėn.), t. y. buvo 11,8 punkto žemesnis už gamybos priemonių indeksą (30, p. 430).

Dėl tos pačios priežasties nuolat mažėja valstiečiams ir fermeriams tenkanti mažmeninės maisto produktų kainos dalis. JAV nuo 1969 m. iki 1983 m. fermeriui tenkanti mažmeninės maisto produktų kainos dalis sumažėjo nuo 39 iki 33%, o kai kurių produktų — dar daugiau: duonos ir miltų gaminių — nuo 16 iki 11%, mėsos produktų — nuo 56 iki 48%, šviežių vaisių ir daržovių — nuo 32 iki 26% (6, p. 401).

VFR žemės ūkyje tik 20% ūkiu savininkų gauna pajamas tokias pačias arba didesnes už liaudies mokyklos mokytojo algą, o daugiau kaip 700 tūkst. kitų valstiečių gauna kur kas mažesnes pajamas. Žemės ūkio produktų kainoms kylant kur kas lėčiau, negu didėja pragyvenimas apskritai, Vakarų Vokietijos valstiečiai kasmet tarsi perleisdavo vartotojams vidutiniškai po 18 mlrd. markių (4, p. 10).

Santykinis ir absoliutus valstiečių ir fermerių skaičiaus mažėjimas, jų lyginamojo svorio mažėjimas sukuriant kapitalistinių šalių nacionalines pajamas dar labiau daro nestabilią jų ekonominę būklę. Didelė valstiečių ir fermerių darbo rezultatų dalis atsiduria monopolijų ir kapitalistinių firmų rankose, sudarydama sąlygas stambiojo kapitalo reprodukcijai visose trijose APK sferose.

LITERATORA

1. *Sausanavičius A.* Traktorių ir žemės ūkio mašinų gamybos krizė // Liaudies ūkis.— 1988.— Nr. 2.
2. *Actualités agricoles.*— Paris, 1984.— No 34.
3. *Agra-Europa.*— Bonn, 1985.— Nr. 36.
4. *Agra-Europa.*— Bonn, 1985.— Nr. 8.
5. *Agrarbericht 1987. Agrar- und ernährungspolitischer Bericht der Bundesregierung.*— Bonn, 1987.
6. *Agricultural Statistics 1985.*— Washington, 1985. *Ibid.* 1986.
7. *Agricultural Statistics 1986.*— Washington, 1986.
8. *Arnold H.* Langfristige Entwicklungslinien der Landwirtschaft // *Berichte über Landwirtschaft.*— Hamburg und Berlin, 1983.— Nr. 3.
9. *Broiler Industry // Mount Morris.*— 1985.— No 1.
10. *Bulletin of the European Communities Commission.*— Brussels, 1988.— No 3.
11. *Daily World.*— January 21.— 1985.
12. *Economic Indicators of the Farm Sector. Farm Sector Review 1984.*— Washington, 1985.
13. *Economic Indicators of the Farm Sector. Costs of Production 1986.*— Washington, 1987.
14. *Economic Indicators of the Farm Sector. State Financial Summary 1985.*— Washington, 1987.
15. *Farmline.*— Washington, 1987.— No 10.
16. *Groy Th.* Biotechnology Could Severely Affect Co-operatives // *World Agriculture.*— Paris.— 1985.— No 3/4.
17. *Heckmair J., Reiner L.* Der Personal-Computer in der US-Landwirtschaft // *Der Personal-Computer in der Landwirtschaft.*— Stuttgart, 1984.
18. *Kopetz H.* Agrarprobleme — neue Wege suchen // *Der fortschrittliche Landwirt.*— Graz, 1985.— Nr. 4.
19. *Landwirtschaftliche Zeitschrift Rheinland.*— Bonn, 1986.— Nr. 28.
20. *Landtechnik.*— Münster, 1988.— Nr. 1.
21. *Materialband (einschliesslich Buchführungsergebnisse) zum Agrarbericht 1987 der Bundesregierung.*— Bonn, 1987.
22. *Monatsberichte über die österreichische Landwirtschaft.*— Wien, 1985.— H. 1.
23. *Monatsberichte über die österreichische Landwirtschaft.*— Wien, 1986.— H. 3.
24. *Monatsberichte über die österreichische Landwirtschaft.*— Wien, 1988.— H. 2.
25. *Monatsberichte über die österreichische Landwirtschaft.*— Wien, 1988.— H. 3.

26. *Nielsen A.* La Danmark et la politique agricole // *Economie rurale.*— Paris, 1984.— Nr. 163.
27. *Osterreichische Milchwirtschaft.*— Wien, 1986.— Nr. 16.
28. *Paul J.* There is help for troubled dairyman // *Hoard's Dairyman.* Fort Atkinson.— 1985.— No 12.
29. *Statistischer Monatsbericht des Bundesministeriums für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten.*— Bonn, 1988.— Nr. 3.
30. *Statistischer Monatsbericht der Bundesministeriums für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten.*— Bonn, 1988.— Nr. 7.
31. *Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland 1986.*— Bonn, 1986.
32. *Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, 1987.*— Bonn, 1987.
33. *Talbot R. B.* Food in the American Political Economy // *Food Policy and Farm Progress / Ed. by Hadwiger D. F., Talbot R. B.*— New York, 1982.
34. *Urfj W.* Landwirtschaftliche Familienbetriebe und ihre Existenzsicherung // *Familienbetriebe in der Bewährung.*— Hannover, 1983.
35. *Top agrar.*— Münster, 1985.— Nr. 8.
36. Von der EG-Milliarden kommt bei Landwirten wenig zu // *Agrarsoziale Gesellschaft e. V. Rundbrief.*— Göttingen, 1983.— Nr. 12.

Vilniaus universiteto Tarpfakultetinė
politinės ekonomijos katedra

КРЕСТЬЯНСТВО В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН

А. САУСАНАВИЧЮС

Резюме

На процесс воспроизводства во всех трех сферах АПК и положение крестьянства и фермерства капиталистических стран воздействует научно-технический прогресс и циклические колебания капиталистической экономики. При сокращении удельного веса крестьян и фермеров в общей численности занятых в АПК все более сужается для них возможность эффективно бороться за улучшение своего экономического положения. В аграрном производстве постоянно возрастает значение промышленных отраслей АПК. Рост применения ЭВМ в сельском хозяйстве усилил конкурентные позиции крупных производителей. Быстрый рост численности и могущества биотехнологических фирм ставит фермеров и их кооперативы в подчиненное положение перед лицом новой рыночной силы. Увеличение доли покупных средств производства в производственных издержках в сочетании с другими неблагоприятными экономическими условиями содействует росту задолженности земледельцев и нередко — проеданию части основного капитала.

В сельскохозяйственной сфере АПК продолжается процесс концентрации производства капитала, особенно в животноводстве. В США подавляющая доля говядины производится в крупных коммерческих фидлотах. Производство бройлеров, яиц, свинины все более перемещается в крупные сельскохозяйственные корпорации. Серьезную конкуренцию крестьянскому производству составляют аграрные фабрики в ряде стран Западной Европы. Укрупнение производства одновременно вызывает обострение экологических проблем. Экономический кризис в начале 80-х гг. замедлил процесс структурного переустройства сельского хозяйства Западной Европы и углубил скрытую безработицу в отрасли.

Снижение роста спроса на продовольствие обуславливало повышение степени самообеспечения важнейшими сельскохозяйственными продуктами и появление их излишков в ЕЭС. В арсенале государственно-монополистических средств регулирования аграрной сферы вместо мероприятий, способствующих росту объема производства, на первый

план выдвигаются методы, направленные на повышение его эффективности. Создаются новые механизмы регулирования для преодоления перепроизводства зерна, говядины, вина и других продуктов. В ЕЭС постепенно переносится опыт США по сокращению посевных площадей. В результате государственного регулирования всех сфер АПК происходит расширение ножниц цен в ущерб крестьянам и фермерам. Усиливается нестабильность их экономического положения.